

С. М. МАРИЧ
СТИЛІСТИЧНІ ФУНКЦІЇ ПАРЦЕЛЬОВАНИХ РЕЧЕНЬ

Парцеляція — це процес поділу складного речення на частини, а парцельоване речення — це відокремлена частина складного речення, яка вийшла за його межі внаслідок поділу: «Отже, треба бути наготові. Щоб на першу ж телеграму зміг негайно виїхати до Києва» (Ю. Смолич) — «Отже, треба бути наготові, щоб на першу ж телеграму зміг негайно виїхати до Києва»; «її напнуло між вами Романове бджолена, щойно прогудував в повітрі. Бо ж о цій порі, коли красуються жита, всі наші ниви пахнуть медом» (О. Гончар) — «її напнуло між вами Романове бджолена, щойно прогудував в повітрі, бо ж о цій порі, коли красуються жита, всі наші ниви пахнуть медом».

Як парцельовані структури найчастіше функціонують частини складнопідрядного речення. Речення з парцельованими частинами — сфера дії стилістичного синтаксису. Кількість і обсяг парцельованих речень впливає на стилістичне й ритмомелодичне оформлення мови. Наприклад, синтаксичні структури, в яких об'єднується кілька однорідних парцельованих речень, виконують функцію нагнітання: «Бо хто трьох мужів порятував од смерті в часи імператора Костянтина, хто Агрикового сина за мить єдину перекинув з сарацинської землі в рідну, хто з дна моря підняв чоловіка й опустив його у хлівину його власну, хто содіяв багаточисленні чудеса, що їх полічити не сила?» (П. Загребельний).

Одиничні парцельовані речення теж можуть виконувати подібну функцію, але при наявності кількох однорідних присудків: «Уже й побралися, либонь, Варвара пише. Бо приїздив якомсь із дядьком Христі, привіз теці сто карбованців, викупив хату у лихваря» (А. Головка). Одиничні парцельовані речення конкретизують, розкривають зміст структурно основного речення: «Але ми так і не довідалися цього разу: що ж він вимагатиме. Бо Шляхтич спокійно заперечив Держикраєві» (П. Загребельний) ; «А треба переходити до другого питання, бо пропадеш» (П. Загребельний). Як видно з прикладів, основна інформація міститься в структурно основному реченні, а парцельоване передає додатковий зміст.

Обидві конструкції виявляються взаємозалежними. Парцельовані одиничні конструкції можуть виконувати роль уточнення змісту основного речення: «Звичайна механічна робота, яка потребує терплячості. Як і кожен експеримент» (П. Загребельний). У стилістичній ролі уточнюючих конструкцій виступають розгорнені парцельовані речення: «Ізіда точно передчувала, як воно і що буде. Бо цей миршавий віолончеліст ускочив у таку моду, його буквально розмарнували» (П. Загребельний). Особливостями індивідуального стилю зумовлюється вибір поширених, ускладнених парцельованих конструкцій, або таких, що співвідносяться з другорядними членами простого речення. Пор.: «Пішов сніг. Густий, пухнастий» (Н. Рибак); «А закінчив свою промову вимогою робітників депо до гайдамаків — забиратися геть і з міста. Негайно. І — піхтурою! Бо депо не дасть їм паровоза!» (А. Головка).

Одиничні парцельовані речення можуть виконувати функцію підтвердження думки структурно основного речення, яке ставить певне питання, певну проблему, ставить так, що необхідне підтвердження, напр.: «— Як поважчали твої коси. — Бо випала роса» (М. Стельмах). У відокремленому реченні іноді поєднуються стилістичні функції підтвердження і конкретизації. «А як же інакше, коли таке робиться... Коли вже стільки не вернеться з війни, і коли завдовіли села» (М. Стельмах).

Повторюючи думку, викладену в структурно основному реченні, парцельована структура посилює вагу висловлення, використовуючи синоніми до слів, наявних в основній частині: «Виходить, десь на шляху виникла прірва. Безодня» (Н. Рибак); «Помилився пробош. Прорахувався» (Н. Рибак). В цілому, одиничні парцельовані речення обмежені щодо глибини їх формально-значеннєвої структури. Стилiстичнi функцiї нанизуваних парцельованих речень (однорідних і супідрядних) залежать від лексичного наповнення

структур. Якщо основний зміст передається структурно основним реченням, то відокремлені частини виконують функції конкретизації, уточнення, підтвердження і под. Відокремлюючи синтаксичні одиниці, членуючи мовлення, автор створює «рубаний» ритм, досягає інтонаційно-змістового нагнітання за рахунок однорідних підрядних частин, напр.: «їй хотілося вітру. Вічного, нестримного вітру, спаханого, буйного, рвучкого. Щоб гнув додолу високі дерева, гнав світ за очі хмари пилюки й куряви, здував усе на своєму шляху, вив, витанцьовував, телесувався» (П. Загребельний). Пауза перед першим і перед другим відокремленням, однорідні підрядні частини, яскрава бажальна модальність другого парцельованого речення дають змогу не тільки конкретно, ясно побачити переживання, стурбованість героя, прагнення дії, а й самим пройнятися цими почуттями. Подібну стилістичну фігуру градації утворюють парцельовані речення в такому уривку: «Мені просто хотілося знищити танк. Щоб одним було менше. Щоб хоч на крок чи півкроку ближче до кінця війни» (О. Гончар).

Значну роль в конкретизації відіграє пауза, яка звичайно наявна між структурно основним реченням і групою парцельованих. Пауза підкреслює значимість подальшої конкретизації і водночас передає стан, коли людина хвилюється і через силу добирає слова. Пор.: «Я хотів так багато сказати Валерії... Що дорога далека. Океани води й повітря. Міжнародний імперіалізм. Закони джунглів, підступи реакції» (П. Загребельний); «— Напишіть, будьте ласкаві, їй... Щоб складно... Щоб жалібно...» (О. Гончар). Особливо яскраво функція конкретизації виявляє себе при імітуванні чужого мовлення. Паузи при відокремлених конструкціях є засобом відтворення схвильованої, розгубленої мови людини. Вони допомагають читачеві краще увійти в стан героя. Паузи увиразнюють рубаний ритм мовлення. Виконуючи функцію конкретизації, парцельоване речення за допомогою глибокої паузи може дати певну характеристику особливостей людини, її характеру.

Відокремлені частини складних речень виконують також стилістичну функцію нагнітання подій. У структурі: «Коли вже Євген не може переламати себе, коли це для нього «перша і остання». Коли й вона його щиро серцем обрала... То тут потрібен інший підхід» (О. Гончар). Нагнітання досягається двома типами відокремлених частин, які щодо структурно основного речення перебувають у препозиції, що підкреслює їх значення, вагомість у всій конструкції. Пауза після групи парцельованих речень увиразнює поступове наростання схвильованості героя. Для таких конструкцій характерна інтонація нагнітання, коли з кожною підрядною частиною іде наростання тону, і в останній він досягає найвищої точки. Пауза можлива лише після всієї відокремленої групи. Із стилістичною функцією нагнітання пов'язана і модальність висловлення. Найкраще це видно при питальній та спонукальній модальності парцелятивів. З кожним питальним парцелятом зростає вага питання, його значення: «Чи це тільки тому, як кажуть деякі архітектори, щоб дати основі спочинок від набридлих горизонталей? Щоб надати містам ще одного виміру? Щоб внести гармонію, порушивши одноманітність?» (П. Загребельний); «А як розібратися, то й зовсім по-дурному вони пісочили нас. Бо яка ж тут наша провина? Яка ж це авантюра, коли ж усе було так добре підігнано?» (А. Головка).

Отже, пауза та особлива модальність увиразнюють стилістичні функції відокремлених речень. Як правило, стилістичні функції нагнітання й уточнення конкретизації співіснують у тих самих синтаксичних структурах, напр.: «Фільмували археологічні розкопки. Фортецю Овідія над водами лиману. Спуски новозбудованих суден. Граніти монументів на місці колишніх концтаборів. Каменоломні. Птахів перельоти» (О. Гончар).

Кілька парцельованих речень різного типу можуть характеризуватися кількома стилістичними функціями, які виступають нерозмежовано, в єдності. Розрізнення функцій можливе при наявності парцелятивів різних типів, напр.: «— Море! Гниле, непроходиме море. Безкраї трясовини, твань, багнища...» (О. Гончар). Перше парцельоване речення «Гниле, непроходиме море» — виконує функцію уточнення, а друге — функцію конкретизації. Пор.: «— А може того... Щоб не дуже? Бо в мене, брат, гіпертонія...» (П. Загребельний). Пауза

підкреслює ці різні функції. Розмежовуються вони і при наявності різних типів парцельованих речень: «Кукулик похитнувся від удару. Несподіваного і смертельного. Якби ж то не вона! Якби таке запитання поставив хтось інший!» (П. Загребельний). Відокремлені речення виконують роль уточнення і нагнітання. Або: «Поставив позолочені. Фігурні. Бо ті світилися. І циферблат, і стрілки» (П. Загребельний). Тут явище парцеляції пов'язане функціями уточнення, конкретизації. Відокремлені підрядні частини речення не повторюють думку, викладену в основному реченні, а конкретизують, розгортають її, сприяючи їй стилістичному нагнітання інтонації мовлення.